

PRINCIPIUL INDIVIDUALISMULUI CA INSTRUMENT DE DEZVOLTARE A DEMOCRAȚIEI PARTICIPATIVE

Nicolai ȚVEATCOV, *doctor în politologie,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The principle of the primacy of the individual assumes that „no man exists for society, but society – for a man”. In other words, the absolute moralities are relative: they are mandatory for an individual only in so far as useful for him personally. In addition, this principle excludes some recognized forms as a civic duty such as homeland defense.

The principle of individualism appears as an ideal-normative principle: allows to preserve personal dignity in the face of the company, a state institution and to approve civil personal sovereignty. This principle emerges from the „civil contract”, which assumes that people enter into relationships between themselves and the State only to the extent that they find this out for themselves acceptable and appropriate. This principle of „civil contract” of citizens means that no one can force you to public relations and agreements; they are valid only to the extent that an individual voluntarily accepted them as the subject of contractual relations fair.

Priniciul supremației individuale presupune că „nu omul există pentru societate, ci societatea pentru om”. Cu alte cuvinte, moralitățile absolute devin relative: ele sunt obligatorii pentru un individ doar în scop personal. În plus, acest principiu exclude așa forme recunoscute ca datoria civică.

Ca să putem concepe societatea civilă în starea actuală, trebuie să o studiem din momentul apariției cetățeanului ca individ și parte autonomă a societății, care dispune de o serie de drepturi și libertăți, dar și îndatoriri și responsabilități pentru acțiunile sale. Factorii care au condiționat apariția societății civile, în opinia mai multor specialiști în domeniu, sunt următorii: a) apariția proprietății private (anume aceasta este un component inerent al societății civile); b) apariția economiei de piață, în care de unul singur este greu să supraviețuiești; c) responsabilitatea statului de a satisface, la un nivel înalt, interesele și necesitățile cetățenilor săi (acestea sunt multe și diverse, diferite grupări sau asociații acumulează și generalizează interese asemănătoare) [1, p. 47].

Gânditorii politici definesc trei forme ale societății civile:

- Comunitatea civilă antică (polisul), la această etapă „societatea civilă” și „statul” nu sunt diferențiate, ele sunt percepute ca sinonime. A fi parte a societății însemna a fi cetățean, care dispunea de drepturi și îndatoriri. În același timp, aceasta însemna să fii parte a statului, ceea ce îl determina pe cetățean să acționeze conform legii acestuia.

- Comunitatea civilă medievală (orașele-stat feudale), este bazată pe proprietate privată corporativă de clasă. Din componența acestei comunități civile făceau parte organizațiile create pentru protejarea intereselor individuale, de grup și ale celor de clasă – cluburile aristocraților, uzine, caste, organizații militare etc.

▪ Societatea civilă modernă, formată la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. XX. Perioada modernă de dezvoltare a societății civile se împarte în trei etape, fiecărei etape corespunzându-i un model sau un tip: concurențial, coerent și plural [2, p. 103].

Principiul individualismului apare ca un principiu normativ-ideal: permite de a păstra și de a afirma demnitatea personală în fața societății. Principiul respectiv reiese din „contractul civil”, care presupune că oamenii intră în relații între ei înșiși și cu statul în măsura în care ei acceptă acest lucru. Principiul de „contract civil” al cetățenilor înseamnă că nimeni nu vă poate forța la relații și acorduri publice, ele fiind valabile numai în măsura în care un individ în mod voluntar le-a acceptat ca subiect al relațiilor contractuale echitabile.

Principiul de stare naturală are o semnificație normativă: este ipoteza ideală fără de care nu se poate fundamenta autonomia individuală în fața societății și demnitatea sa civică. Ipoteza aceasta a devenit baza democrației occidentale și reflectă percepția socială și statutul „clasei de mijloc”. Această atitudine specifică a fost destinată să devină un standard universal pentru societățile care au decis să se democratizeze în zilele noastre. Problema constă doar în faptul că istoricul politic al societăților așa-numite occidentale demonstrează că principiul individualismului nu este o stare naturală a omului, ci un rezultat dificil și provocator al confruntării între cetățean și stat ca actori principali în viața unei societăți. Este vorba, pe de o parte, despre oprirea certurilor interminabile civile și războaiele prin concesi locale și individuale de drepturile și libertățile personale în folosul arbitriului centralizat numit „serviciu la stat”, capabil cu „un pumn de fier” să aducă pacea și ordinea, pe de altă parte, pentru a evita abuzul organelor de stat în controlul politic asupra vieții umane, degradarea în despotism și atac la bunăstarea personală și demnitatea cetățenilor statului respectiv.

Viziunile contemporane asupra bazelor societății civile

Filosoful american John Rawls este unul dintre cei mai cunoscuți gânditori politici ai secolului XX. Contribuția sa la conceptul de „societate civilă” se referă la teoria despre justiție. A formulat o serie de standarde prin care să se determine diversele mijloace de alocare a bunurilor primare – drepturile, venitul, puterea, oportunitățile, bunăstarea și autorespectul. John Rawls vorbește și despre un val al ignoranței, care presupune că poziția și situația cuiva nu este cunoscută. Aceasta face posibilă ca decizia privind distribuirea bunurilor primare să fie bazată pe asigurarea unei vieți decente pentru cei în situații dificile, ridicarea aceluși vâl al ignoranței. La principiul de libertate egală, care include dreptul tuturor oamenilor de a vota și deține un oficiu public, a adăugat libertatea de exprimare a conștiinței, a gândirii, libertatea de asociere, dreptul la proprietatea privată. Datorită procesului de drept, filosoful a mai adăugat un principiu – cel al oportunităților egale de a concura pentru orice poziție în cadrul societății. Aceste principii subliniază ideea lui Rawls despre liberalismul politic, în care face diferență între domeniul politic, constituit din instituții publice și structuri sociale, și domeniul cultural

non-public, în care oamenii interacționează cu alții în diverse asociații în corespundere cu doctrinele morale. Rawls consideră democrația constituțională forma de guvernământ perfectă, pentru că aceasta permite existența pluralismului, care duce la o stabilitate, la un consens constituțional, care poate fi atins prin drepturi egale și deschidere spre compromis.

Sunt cunoscute și alte tentative de sintetizare a conceptului de societate civilă. S. Giner, de pildă, propune următoarea definiție: [societatea civilă este] „o sferă a drepturilor individuale și a asociațiilor voluntare dezvoltate istoric în care competiția politică pașnică a indivizilor și a grupurilor pentru apărarea preocupărilor intențiilor și intereselor lor variate este garantată de stat”. Pentru Giner există cinci dimensiuni ce caracterizează societatea civilă: *individualismul* (individul este singura și ultima realitate a vieții sociale; grupurile sociale sunt numai agregate ale voințelor individuale); *sfera privată* (opusă participării în acțiunea politică sau viața publică); *piața* (competiție în toate sferele vieții sociale); *pluralismul* (puterea e difuză în toată societatea și este fragmentată pe baza diferitelor diviziuni ideologice) și *clasa* (rezultatul neintenționat al competiției pentru mărfuri și putere). Filosoful britanic Anthony Black lărgeste perspectiva interpretării factorilor de formare a societății civile: pe de o parte, societatea civilă semnifică „libertatea umană, egalitatea în fața legii și proprietății”, pe de alta, semnifică „valorile comunitare, ajutor mutual și onoarea de breaslă” [3, p. 13].

Realizarea politică contemporană a principiului de individualism

Principiul individualismului, cu toate postulatele sale, promovează primatul societății civile față de stat și organele statale. Starea naturală civilă se bazează pe relații de schimb între indivizi suverani și egali. Este o situație normală când două persoane civile, egale în drepturi, îndeplinesc toate nevoile lor conform principiului reciprocității. Astfel, pentru a satisface necesitățile sau a avea alte beneficii, indivizii nu au nevoie de statul ca atare, deoarece ei își satisfac nevoile lor pe baza principiului inițiativei individuale.

Paradoxul fundamental al democrației contemporane este că ea presupune un mod non-politic de viață pentru majoritatea cetățenilor, fiind numită democrație participativă. În Grecia și Roma antică, democrația clasică (participativă) era formată din cetățeni, care împreună „au abordat principalele probleme ale vieții lor în orașul-stat, numit *polis*. Astfel, este evident că democrația contemporană este reprezentativă. În cazul de față este vorba despre o alegere fundamentală: sau este instalată libertatea completă a vieții private cu prețul neimplicării personale în treburile publice și delegării dreptului de vot anumitor persoane care se ocupă în mod profesional de politică, sau cetățenii direct participă la luarea deciziilor cu privire la problemele colective. În cazul dat, ei nu au nici timp liber, nici dreptul la viață privată. Pentru omul din polisurile antice, statul (aparatură administrativă) nu a fost un monstru de „mai sus”: el a fost un factor de decizie și un factor în realizarea lor.

Deja în Europa medievală se formează cei doi poli de cetățeni: pe de o parte,

este o persoană specifică în toată varietate a rolurilor sale sociale, dar inegală în comparație cu ceilalți, care adesea este exploatată, pe de altă parte, se află un cetățean abstract cu drepturi depline, dar la distanță de la necesitățile și grijile sociale cotidiene. Cea de a doua prevedere este numită democrație formală.

Societatea contemporană a separat stilul de viață politic de cel social-individual, autoritarismul cotidian de democrația formală. Zi de zi viața civilă este dusă doar de minoritățile antreprenoriale, în timp ce restul societății duce o viață sub jugul autoritarismului social nepolitic al stăpînilor reali: managerii uzinelor, fabricilor, companiilor și firmelor private. În timp ce, în sens politic, tuturor cetățenilor li se oferă drepturi egale, care nu asigură echitatea în viața cotidiană, ci se referă doar la o dată, la fiecare 2-3 ani, să vină și să participe la alegeri.

Trebuie de menționat că, consumarea democrației reprezentative, care forțează majoritatea oamenilor să accepte antidemocratismul vieții civile cotidiene în schimbul unui salariu mare și confortului tehnic, nu se limitează doar la partea materială. Problema constă în faptul că stilul respectiv de viață privată și publică pasivă a devenit un obicei, și chiar o valoare pentru societatea contemporană de consum. Cetățeanul, în viața sa de fiecare zi, își încetează activitatea cetățenească, delegă dreptul său la participare „persoanelor competente”, care îl bucură de a fi scutit de răspunderea legată de viața socială. Mulți oameni valorează dreptul lor de a nu participa în viața politică nu mai puțin decât alții – dreptul de a participa. Așadar, este un lucru discutabil atunci când ne referim la tendințele și efectele acestor atitudini în democrația contemporană. Democrația participativă necesită profesionalism, stres și responsabilitate, căci nu fiecare cetățean este pregătit s-o accepte psihologic.

O altă trăsătură funcțională a principiului individualismului este ceea ce o face indispensabilă în sistemul democrației reprezentative, care se bazează pe caracterul „ex-grup”. În cazul în care oamenii ar fi votat la alegeri ca membri ai unor comunități sociale, distribuția voturilor, în linii generale, ar fi fost cunoscută în prealabil (bazată pe raportul numeric dintre grupurile relevante în societate). În acest caz procedura deschisă de vot ar fi fost de prisos. Întregul sistem de manipulare electorală, agitație și propagandă vine de la faptul că relațiile indiviziiilor în cauză cu grupele lor sociale nu sunt durabile, astfel încât alegătorii pot fi manipulați în lupta pentru voturile lor. În același timp, fără un minimum de mobilizare intergrupală a societății aceasta ar deveni, de fapt, chiar o castă, dar națiunea, la rândul său, n-ar putea să asigure o dezvoltare durabilă, unitate și identitate.

Contravaloarea principiului

În științele politice contemporane este cunoscută paradigma lui Gary Becker – reprezentantul școlii de la Chicago, Laureat al Premiului Nobel (1992) pentru lucrarea „Human capital” din 1964 [4]. Ca adept al tradițiilor liberale, Becker susține că domeniul de aplicare a relațiilor politico-statale vor fi reduse în continuare, cedînd calea în folosul relațiilor de schimb, de parteneriat civil.

Practic, toate relațiile publice Becker le interpretează ca așteptări economice asociate cu așteptări de rentabilitate economică posibilă a capitalului investit. Legea economică de economisire de timp Becker o aplică nu numai pentru procesul de producție, ci și pentru câmpul de consum. Acest lucru i-a permis să declare că teoria economică este universală și poate explica toate relațiile umane fără excepție.

Potrivit lui Becker, legea privind economisirea timpului funcționează în cazul producerii mărfurilor la fel ca și în cazul consumului. Din acest motiv omul modern preferă:

- să cumpere un frigider și să depoziteze produsele alimentare acolo în loc de pregătirea zilnică a mâncării;
- să invite prietenii la un restaurant în loc să-i servească acasă etc.

Astfel, societatea contemporană de consum este descrisă ca o societate care depune toate eforturile pentru economisirea timpului de consum, ce aduce la deprecierea acelor sfere de viață și afaceri umane unde se pierde echilibrul de folosire utilă a timpului.

Logica aceasta se rasfrînge asupra mai multor sfere de viață umană, mai ales asupra valorilor tradiționale ale societății. Spre exemplu, de ce scade fertilitatea în societatea modernă? Becker explică acest lucru prin legea de utilitate marginală (*marginal utility*). Într-o societate tradițională, copiii foarte devreme deveneau maturi și, plus la aceasta, rămîneau în familie ca lucrători, ajutându-le părinților. Deci, dragostea de copii în societățile tradiționale, consideră Becker, are aspect de comportament economic rațional, pentru că este vorba despre investiții în copii ca investiții de capital, care dădeau beneficii urgente și semnificative. În societatea contemporană, dimpotrivă, copiii solicită mai multă atenție și pregătire, nu vor să devină de sine stătători, iar părinții în vârstă nu prea pot avea speranțe pe copiii proprii, de aceea oamenii economiei moderne preferă să aibă mai puțini copii sau deloc [5].

Prezintă interes faptul că teoriile economice liberale oferă prioritate relațiilor comerciale, care condiționează relațiile politice și sociale, ceea ce limitează posibilitatea în analiza și interpretarea proceselor de formare a individului și a societății. În acest context, se poate vorbi despre al doilea neajuns de interpretare a teoriilor liberale în privința dezvoltării societății civile contemporane. Este vorba de atitudinea față de categoriile social vulnerabile ale societății a celor care nu au nimic de oferit în cadrul relațiilor de schimb echivalent. Determinismul economic în forma curată consideră cultura, educația, calificările înalte, etica profesională ca un mijloc de piață pentru beneficii imediate, și nu ca un fundal civilizată pentru existență. Adică, faci studii și obții calificative profesionale nu în scopul dezvoltării spirituale, ci de a obține mai mult profit din activitatea comercială proprie. În realitate, legea economică de utilitate marginală, în cazul realizării ei în condiții absolute, aduce la efecte negative – grupurile profesionale și sociale cu statut înalt

sunt în scădere numerică și în pierderea statutului în favoarea agenților economici de piață primitivă [6, p. 79-118].

Anume Gary Becker este expertul în domeniu care a criticat aplicarea primitivă a determinismului economic. A fost unul dintre primii cercetători care teoretic a dovedit și a justificat matematic faptul că investițiile rentabile în știință, educație, sănătate, confort și igienă sunt de multe ori mai eficiente și mai profitabile decât investițiile obișnuite în factorii de producție. Aceste descoperiri au adus la conștientizarea dimensiunii umane în economia contemporană și la trecerea în epoca postindustrială. Astfel, tranziția de la societatea industrială la societatea postindustrială se bazează pe valorificarea capitalului uman ca principala formă de avere. În societatea postindustrială crește valoarea intangibilă a resurselor nemateriale, în special cele referitoare la dimensiunea umană [7].

În general, se poate concluziona că principalul defect al determinismului economic contemporan este că acesta subestimează valoarea resurselor nemateriale ale societății umane și a factorilor de dezvoltare civilă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Almond Gabriel, Verba Sidney. Cultura civică: Atitudini politice și democrație în cinci națiuni. București: Du-Stab, 1996. 392 p.
2. Буренко В. И., Журавлева В.В. Политология. Москва: Экзамен, 2004. 320 p.
3. Dungaciu Dan, Cristea Darie. Istoria drepturilor omului și a societății civile. Chișinău, Ministerul Educației și Cercetării, Proiectul pentru Învățămîntul Rural. 2006. 67 p.
4. Нобелевская премия по экономике 1992 года – Гэри Беккер (on-line) <http://www.nobeliat.ru/laureat.php?id=446> (vizitat 04.03.2013)
5. Беккер Гэри С. Человеческое поведение: экономический подход. Москва: ГУ ВШЭ, 2003. 672 с.
6. Хайек Фридрих. Глава 2. Карл Менгер (1840-1921). În: Судьбы либерализма в XX веке, Москва: ИРИСЭН, 2009, p. 79-118.